

XVIII

a m ž i a u s
studijos

9

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Parlamentarizmas. Konstitucija. Visuomenė

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

9

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Parlamentarizmas. Konstitucija. Visuomenė

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2023

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Londono universiteto koledžas | University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-23-7)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale biblioteka.lt

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2023

© Straipsnių autoriai, 2023

© Lietuvos istorijos institutas, 2023

ISBN 978-609-8314-33-5

ISSN 2351-6968

TURINYS

- Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 12

PARLAMENTARIZMO RAIDA

Andrzej Macuk

- Sejmiki poselskie Wielkiego Księstwa Litewskiego za panowania
Augusta III . . . 18
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės priešseiminiai seimeliai valdant
Augustui III. *Santrauka* . . . 47

Arnaud Parent

- The Political Writers Louis-Antoine Caraccioli, Simon Linguet and John
Lind, and the 1772 Partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth: A Step
Towards Awareness of a Common European Membership? . . . 49
Politikos rašytojai Louis-Antoine'as Caracciolis, Simonas Linguet, Johnas Lindas apie pirmąjį
Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimą (1772 m.): žingsnis link bendros narystės Europoje?
Santrauka . . . 73

Andrzej Stroynowski

- Wkład reprezentacji Wielkiego Księstwa Litewskiego w dorobek sejmów
grodzieńskich 1784 roku . . . 74
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovų indėlis į 1784 m. Gardino seimo
teisėkūrą. *Santrauka* . . . 92

Dorota Dukwicz

- Przemiany systemu rosyjskiej dominacji w Rzeczypospolitej na przełomie
lat 60. i 70. XVIII wieku . . . 93
Rusijos dominavimo Respublikoje sistemos pokyčiai XVIII a. 7–8-ojo dešimtmečių
sandūroje. *Santrauka* . . . 103

KETVERIŲ METŲ SEIMO VEIKLA

Adam Stankevič

- Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų teismų reforma
Ketverių metų Seime . . . 106
The Four-Year Sejm's Reform of the Courts of the Nobility in the Grand Duchy
of Lithuania. *Summary* . . . 128

Paweł Zając OMI

- Stolica Apostolska a *Kodeks* Zamoyskiego – Refleksje Nuncjusza
Archettiego na marginesie sporu o reformę Rzeczypospolitej
w latach 1778–1780 . . . 129
Apaštališkasis sostas ir *Zamoyskio kodeksas* – nuncijaus Giovannio Andrea Archetti refleksijos
ginčų dėl Abiejų Tautų Respublikos reformos kontekste 1778–1780 metais. *Santrauka* . . . 144

Ewa Zielińska

Działalność hetmana wielkiego koronnego Franciszka Ksawerego Branickiego w pierwszych miesiącach obrad Sejmu Wielkiego w świetle korespondencji Stanisława Augusta z Filippo Mazzeim . . . 145

Lenkijos didžiojo etmono Pranciškaus Ksavero Branickio veikla Kerverių metų seime remiantis Stanislovo Augusto ir Filippo Mazzei korespondencija. *Santrauka* . . . 155

1791 M. GEGUŽĖS 3 D. KONSTITUCIJA

Andrzej Zakrzewski

Falszywe pierwszeństwo *Ustawy rządowej* z 1791 roku . . . 158

Netikras 1791 metų Valdymo įstatymo pirmumas. *Santrauka* . . . 168

Robertas Jurgaitis

Įstatymų leidžiamoji valdžia Abiejų Tautų Respublikos 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijoje: reformos kryptys ir ribų išgryninimas . . . 169

Legislative Power in the Constitution of 3 May 1791 of the Commonwealth of Both Nations: Directions of the Reform and Elucidation of Boundaries. *Summary* . . . 188

Richard Butterwick

Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów. Analiza języka politycznego . . . 190

Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymas. Politinės kalbos analizė. *Santrauka* . . . 203

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymas 1791 metų masinėje komunikacijoje . . . 204

The Law of Mutual Assurance between the Two Nations in Mass Communication in 1791. *Summary* . . . 223

KONSTITUCIJA IR VISUOMENĖ

Rūta Janonienė

Maliatyčių bažnyčia kaip katalikų vienybės simbolis . . . 226

The Church of Maliatsichy as a Symbol of Catholic Unity. *Summary* . . . 246

Ewa Kula

Projekty wychowania obywatelskiego młodzieży w dokumentach

Komisji Edukacji Narodowej, poprzedzających wydanie *Ustaw* z [1781]

1783 roku . . . 247

Jaunimo pilietinio ugdymo projektai Tautinės edukacinės komisijos dokumentuose iki 1783 m. [1781 m.] Nuostatų paskelbimo. *Santrauka* . . . 260

Joana Vitkutė

Kasdienos dalyviai ir valstybės ateities kūrėjai: vaiko vaizdinys Pranciškaus Smuglevičiaus kūryboje . . . 261

The Participants of Everyday and the Creators of the Future of the State: The Image of the Child in the Works of Franciszek Smuglewicz. *Summary* . . . 288

Janina Kamińska

Środowisko Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego

a Konstytucja 3 Maja ... 290

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiosios mokyklos bendruomenė ir Gegužės 3 d. konstitucija. *Santrauka* ... 300

Lina Balaišytė

Apie ką kalbėjo Konstitucijos šventės? „Švelniosios revoliucijos“ epochos išskilmės ir jų dekoracijos ... 302

What did the Constitutional Festivals Talk about? The Celebrations and their Decorations in the Epoch of the ‘Gentle Revolution’. *Summary* ... 320

Katarzyna Buczek

Uroczystości związane z uchwaleniem i pierwszą rocznicą Konstytucji 3 Maja w szkołach Wielkiego Księstwa Litewskiego ... 322

Gegužės 3 d. konstitucijos priėmimas ir jos metinių minėjimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mokyklose. *Summary* ... 339

Danuta Kowalewska

Konstytucja 3 Maja w polskiej kulturze współczesnej ... 340

Gegužės 3 d. konstitucija šiuolaikinėje Lenkijos kultūroje. *Santrauka* ... 356

PUBLIKACIJA

Juozapo Albino Herbačiausko laiškas Augustinui Janulaičiui dėl 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos pirmojo vertimo į lietuvių kalbą.

Robertas Jurgaitis ... 358

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Richard Butterwick. *1791 m. gegužės 3 d. konstitucija. Abiejų Tautų Respublikos testamentas*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 178 p. ISBN 978-609-8183-86-3.

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė ... 364

Kad Tėvynė gyvuotų. Lietuva ir Lenkija 1791 m. konstitucijos epochoje: tarptautinės parodos katalogas, 2021 m. spalio 19 d. – 2022 m. sausio 16 d., Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai [Vilnius] / *O dobro Ojczyzny. Litwa i Polska w epoce Konstytucji 3 maja / To Keep the Homeland Alive. Lithuania and Poland in the Epoch of the 1791 Constitution*, sudarytojos Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Gintarė Džiaugytė-Burbulienė (serija *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų parodų katalogai*, t. XXXII), Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2022. – 600 p. ISSN 2351-7115, ISBN 978-609-8061-75-8. *Tomas Vaitkus* ... 367

Asmenvardžių rodyklė ... 370

Vietovardžių rodyklė ... 384

ABIEJŲ TAUTŲ TARPUSAVIO GARANTIJŲ ĮSTATYMAS 1791 METŲ MASINĖJE KOMUNIKACIJOJE

RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Anotacija. Straipsnyje analizuojami valstybinių Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės santykių reformuojamoje Abiejų Tautų Respublikoje atgarsiai Ketverių metų seimo laikotarpio masinėje komunikacijoje. Šiame tyrime masinė komunikacija suprantama kaip pranešimai, skirti didelei, anoniminei ir įvairiai auditorijai, perduodami per komunikacijos priemones ir kanalus. Tokių priemonių ir kanalų funkcijas XVIII a. pabaigoje atliko periodinė spauda. Tyrimu siekiama nustatyti, kiek ir kaip to meto Abiejų Tautų Respublikos spauda referavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės santykius su Lenkijos Karalyste laikotarpiu po Gegužės 3 d. konstitucijos priėmimo ir kiek analizei pasitelktų Vakarų Europos komunikacinių priemonių vartotojams buvo žinoma (jei buvo žinoma) apie 1791 m. spalio 20 d. Abiejų Tautų tarpusavio įžado dokumentą. Tyrimui pasirinkti Abiejų Tautų Respublikoje analizuojamu laikotarpiu didžiausiu tiražu leisti skirtingoms politinėms grupuotėms atstovavę laikraščiai *Gazeta Warszawska* ir *Gazeta Narodowa i Obca* bei prancūziškai leistas laikraštis *Gazette de Varsovie*. Iš Vakarų Europos spaudos tirta informacija, skelbta Prancūzijos, Nyderlandų ir Italijos spaudoje. Analizuoti pranešimai, publikuoti Paryžiuje leistame laikraštyje *Gazette de France*, Amsterdame spausdintame periodiniame leidinyje *Gazette d'Amsterdam* bei italų kalba Bolonijoje leistame laikraštyje *Gazzetta di Bologna*.

Reikšminiai žodžiai: Gegužės 3 d. konstitucija, Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymas, periodinė spauda, viešojo komunikacija, XVIII amžius.

Įvadas

1791 m. spalio 20 d. Abiejų Tautų Respublikos Seimo priimtas Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymas, dar vadinamas Abiejų Tautų tarpusavio įžadu arba savitarpio įsipareigojimu, istoriografinių svarstymų objektu tapo gerokai vėliau nei šio įstatymo amžininė Gegužės 3 d. konstitucija. Po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo į Rusijos imperijos valdas inkorporuotose buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse istorinė atmintis apie 1791 m. priimtą Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymą neturėjo galimybių gyvuoti, o Lenkijos valstybingumo tradicijai šis istorinis faktas apskritai nebuvo reikšmingas. Todėl natūralu, kad prie Lietuvos ir Lenkijos santykių reformuotoje Abiejų Tautų

Respublikoje problemos buvo sugrįžta tik XX a. 3–4-ajame dešimtmetyje, kai į XVIII a. istorijos tyrimų lauką įsijungė jaunoji Lietuvos Respublikos istorikų karta. 1936 m., rašydamas savo daktaro disertaciją apie Ketverių metų seimą (1788–1792), 1791 m. spalio 20 d. priimtą dokumentą į dienos šviesą iškėlė bei jo reikšmę įvertino lietuvių istorikas Adolfas Šapoka. Tačiau tuo metu A. Šapokos įžvalgos nesulaukė platesnio dėmesio. Mokslininko pateikti vertinimai ilgam laikui nugulė archyvų saugyklose ir buvo paskelbti tik 2008 m. minint A. Šapokos 100-mečio sukaktį¹.

XX a. paskutiniais dešimtmečiais Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymą iš teisės istorijos perspektyvos įvertino iškilus lenkų istorikas Juliuszas Bardachas. Mokslininkas išryškino naują Lietuvos ir Lenkijos sugyvenimo etapą, kurį atvėrė 1791 m. spalio 20 d. dokumentas². Netrukus po J. Bardacho darbų paskelbimo išspausdintame Leono Mulevičiaus straipsnyje buvo pristatytas lietuvių istoriografijos požiūris į Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymą bei pateikta šio teisės akto publikacija³. L. Mulevičius, apibendrinęs istoriografiją Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybingumo klausimu, pastebėjo, kad analizuojamo laikotarpio veikėjų politinės nuostatos buvo labai sudėtingos, o politinė situacija – nuolat kintanti, todėl, siekiant įvertinti konkrečios asmenybės indėlį ir vaidmenį, reikalingi išsamesni tyrimai⁴. J. Bardacho ir L. Mulevičiaus išvados tapo atskaitos tašku ne tik naujiems Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymo vertinimams, bet ir naujam požiūriui į Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės santykius nuo Liublino unijos sudarymo 1569 m. iki Abiejų Tautų Respublikos padalijimų epochos⁵.

Šiuolaikinėje istoriografijoje Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymo, vis dažniau įvardijamo Tarpusavio įžadu, reikšmė unijai atnaujinti nekvestionuojama⁶.

1 Plačiau žr.: Robertas Jurgaitis, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Ketverių metų seimo epocha Adolfo Šapokos tyrimuose, in: Adolfas Šapoka, *Raštai*, t. 2: *Lietuva reformų seimo metų. Iki 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos*, parengė Robertas Jurgaitis, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008, p. 7–38.

2 Juliusz Bardach, Konstytucja 3 Maja a unia polsko-litewska, in: *Przegląd Historyczny*, 1991, t. 82 (3–4), p. 383–410; Idem, Konstytucja 3 Maja a Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów, in: *Studia Iuridica*, 1992, t. 24, p. 15–27; Idem, La Constitution du 3 Mai 1791 et la Garantie Mutuelle de Deux Nations du 20 Octobre 1791, in: *La Costituzione Polacca del 3 Maggio 1791 e il costituzionalismo del XVIII secolo*, red. Jolanta Żurawska, Napoli: I.U.O., 1995, p. 13–29; Idem, The Constitution of 3 May and the Mutual Guarantee of the Two Nations, in: *Polish Review*, 1991, t. 36 (4), p. 407–420.

3 Leonas Mulevičius, Lietuvos savarankiškumas ir Abiejų Tautų savitarpio garantijų įstatymas, in: *Lituanistica*, 1992, Nr. 4 (12), p. 70–78.

4 *Ibid.*, p. 73–74.

5 Šis aspektas plačiau aptartas straipsnyje: Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Liublino unijos tvarumo problema valstybės centralizacijos akivaizdoje: Lietuvos bajorijos pozicijos (tarp Ketverių metų seimo ir Gardino seimo), in: *Parlamento studijos*, 2021, t. 30, p. 38–59.

6 Istoriografinių vertinimų kaitą plačiau aptarė Alfredas Bumblauskas ir Rasa Čepaitienė, žr.: Alfredas Bumblauskas, Gegužės 3-iosios Konstitucija: Lietuvos ir Lenkijos užmarštys, in: *1791 m. Gegužės 3 dienos konstitucijos ir trečiųjų Lietuvos ir Lenkijos valstybių įstojimo į Europos Sąjungą metinių iškilmingo minėjimo ir konferencijos medžiaga*, sudarė S. Pagirienė, Vilnius, 2007, p. 79–99; Idem,

Lietuvos politiniame diskurse šis dokumentas minimas greta Gegužės 3 d. konstitucijos ir laikomas Konstituciją papildančiu, naujas Lietuvos ir Lenkijos istorinės raidos perspektyvas brėžiančiu dokumentu⁷. Tai liudija šio teisės akto priėmimo sukaktims paminėti rengiamos konferencijos bei valstybinio lygmens renginiai⁸.

Matant Lenkijos ir Lietuvos unijos atnaujinimo dokumento „nutylėjimą“ XIX a. istoriografijoje bei sunkumus, susijusius su šio dokumento tapsmu sudėtine istorinio diskurso dalimi XX–XXI amžių sandūros istoriografijoje, kyla klausimas, ar Tarpusavio įžadas taip pat tylomis buvo sutiktas ir XVIII a. pabaigos visuomenėje? Ar Ketverių metų seimo laikotarpiu Abiejų Tautų Respublikos bei užsienio visuomenė buvo informuota apie naują Lietuvos ir Lenkijos tarpvalstybinių santykių etapą? Ir jei taip, tai kiek ir kaip žinia apie Respublikos Seime priimtą Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymą funkcionavo to meto žiniasklaidoje?

Iškelti klausimai skatina susitelkti į Lenkijos ir Lietuvos santykių svarstymo Abiejų Tautų Respublikos Seime atgarsius XVIII a. 10-ojo dešimtmečio masinėje komunikacijoje. Šiame darbe sieksime nustatyti, kiek ir kaip Abiejų Tautų Respublikos periodinė spauda rašė apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos Karalystės atstovavimo santykių kaitą reformuotose valstybinėse institucijose laikotarpiu po Gegužės 3 d. konstitucijos priėmimo bei kiek Vakarų Europos masinės komunikacijos priemonėse buvo (jei buvo) informuojama apie 1791 m. spalio 20 d. Abiejų Tautų Respublikoje priimtą Lenkijos ir Lietuvos unijos atnaujinimo dokumentą. Masinė komunikacija šiame tyrime apibrėžiama kaip pranešimai, skirti didelei, anoniminei ir įvairiai auditorijai, perduodami per komunikacijos priemones ir kanalus. Tokių priemonių ir kanalų funkcijas XVIII a. pabaigoje atliko periodinė spauda.

Periodinės spaudos, kaip vienos pagrindinių XVIII a. antrosios pusės viešosios komunikacijos priemonių, analizė jau yra sulaukusi tyrėjų dėmesio. Greta

Dar kartą apie Lietuvos ir Lenkijos užmarštis, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2012, t. 30, p. 41–67; Idem, Konstitucija 3 Maja a amnezja historyczna Litwy i Polski, in: *Pamięć chwili, która nas samym sobie wróciła... Wykłady trzeciomajowe w Trybunale Konstytucyjnym*, red. Andrzej Rzepliński, Krzysztof Budzilo, Adam Jankiewicz, Warszawa: Trybunał Konstytucyjny, 2016, p. 91–102; Rasa Čepaitienė, Gegužės 3-iosios konstitucija Lietuvių istorinėje atmintyje, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 1: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių*, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 76–96.

7 Lietuvos Respublikos Seimo 2021 m. balandžio 27 d. priimtoje rezoliucijoje „Dėl Gegužės 3-iosios Konstitucijos ir Abiejų Tautų tarpusavio įžado priėmimo 230-ųjų metų minėjimo“ pažymima, kad „Lietuvos Respublikos Seimas ir Lenkijos Respublikos Seimas ir Senatas, pabrėždami išskirtinę 1791 m. akto svarbą lenkų ir lietuvių tautoms, atiduoda pagarbą šiuolaikinio konstitucionalizmo paveldui ir reiškia įsitikinimą, kad Gegužės 3-iosios Konstitucijos ir Tarpusavio įžado idėjos tapo valstybių – Abiejų Tautų Respublikos įpėdinių – piliečių politinio identiteto pagrindu“, prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/8170e6c0a-75911eb98ccba226c8a14d7> [žiūrėta 2023 06 28].

8 2021 m. Konstitucijos ir Tarpusavio įžado 230-osioms metinėms paminėti Lietuvoje buvo įgyvendinta plati mokslinė ir kultūrinė programa, Nacionaliniame muziejuje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose surengta tarptautinė paroda „Kad Tėvynė gyvuotų. Lietuva ir Lenkija 1791 m. Konstitucijos epochoje“, vyko tarptautinė mokslinė konferencija.

Jerzy'io Łojeko⁹, Irenos Łossowskos-Zaporowskos¹⁰, Andrzejaus Zahorskiego¹¹ veikalų bei Hannos Krauze tyrimo, skirto Gegužės 3 d. konstitucijos propagandai užsienio žiniasklaidoje¹², paminėtini ir XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės periodinius leidinius tyrinėjusių Reginos Jakubėnas¹³ bei Jurgitos Žąsinaitės-Gedminienės¹⁴ darbai, aptariantys kultūros procesų refleksiją viešojoje komunikacijoje. Šių eilučių autorė apžvelgė Tado Kosciuškos įvaizdį periodinėje 1792–1793 m. laikotarpio spaudoje¹⁵, Rūstis Kamuntavičius analizavo informaciją apie Lietuvą 1763–1773 m. Prancūzijos ir Šveicarijos spaudoje¹⁶, o Aivas Ragauskas, pasitelkęs didikų Nagurskių Kurtuvėnų dvaro archyve saugomus XVIII a. antrosios pusės rankraštinius ir spausdintus laikraščius, atskleidė metropolito ir provincijos – Varšuvos ir Kurtuvėnų – komunikacijos ypatybes analizuojamu laikotarpiu¹⁷.

Pažymėsime, kad XVIII a. paskutiniųjų dešimtmečių spaudos turinį analizavę autoriai vienu ar kitu aspektu aptarė ir išaugusį dėmesį Ketverių metų seimo veiklai, Respublikoje įgyvendinamoms reformoms bei Gegužės 3 d. konstitucijai, tačiau Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos Karalystės santykių atspindžių to meto periodinėje spaudoje giliau neanalizavo. Tik Piotr Ugniewskio monografijoje, aptariančioje prancūzakalbės spaudos pranešimus apie įvykius Respublikoje, pastebėta, kad Leidene leistas laikraštis *Nouvelles Extraordinaires de Divers En-*

- 9 Jerzy Łojek, *Polska inspiracja prasowa w Holandii i Niemczech w czasach Stanisława Augusta*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969; *Historia prasy polskiej. Prasa Polska w latach 1661–1864*, pod redakcją Jerzego Łojki, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976; Jerzy Łojek, *Gazety międzynarodowe w języku francuskim w XVIII wieku*, in: *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 1979, t. 18 (4), p. 17–25; Idem, *Wydawcy i redaktorzy „Gazette de Varsovie“ (1791–1793)*, in: *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, 1969, t. VIII/4, p. 453–476.
- 10 Irena Łossowska-Zaporowska, *„Korespondent Wlarszawski“ w latach 1792–1796*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969.
- 11 Andrzej Zahorski, „Moniteur“ lat 1789–1795 o sprawach polskich, in: *Przegląd Historyczny*, 1966, t. LVII/1, p. 70–94.
- 12 Hanna Krauze, *Polska inspiracja prasowa w Holandii w latach 1791–1794*, in: *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, 1962, t. I, p. 49–69.
- 13 Regina Jakubėnas, *Prasa Wielkiego Księstwa Litewskiego w II połowie XVIII wieku*, Kraków: Collegium Columbinum, 2005; Eadem, *Początki i sytuacja prasy w Europie i w Rzeczypospolitej obojga narodów*, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, t. 20: *Senosios raštijos profiliai*, 2005, p. 159–202.
- 14 Jurga Žąsinaitė, *Švietėjiška savivoka XVIII a. Lietuvos ir Lenkijos periodikoje*, in: *Metai*, 2009, Nr. 4, p. 121–126; Eadem, *XVIII amžiaus antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės universalieji laikmačiai: Vilniaus ir Gardino kalendoriai*, in: *Literatūra*, 2010, t. 52 (1), p. 7–19.
- 15 Ramunė Šmigelskytė, *Tado Kosciuškos vertinimas Targovicos konfederacijos laikotarpio periodinėje spaudoje*, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 1996 metai, Vilnius, 1997, p. 111–119.
- 16 Rūstis Kamuntavičius, *Lietuva Prancūzijos ir Šveicarijos periodikoje 1763–1773 m.* („La Gazette de France“ ir „Nouvelles des Divers Endroits“), in: *Lituanistica*, 2006, t. 67, Nr. 3, p. 1–12.
- 17 Aivas Ragauskas, *Metropolio ir provincijos komunikacijos ypatybės: Karšuva ir Kurtuvėnai XVIII a. antroje pusėje*, in: *Lietuvos lokaliųjų tyrimų padėtis*, sudarytojai Aivas Ragauskas, Vladas Senkus, Žydrūnas Mačiukas, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006, p. 171–176; Idem, *Laikraščiai keliauja į Kurtuvėnus. Provincijos dvaro komunikacijos ypatybės XVIII a. antroje pusėje*, in: *Kurtuva*, 2006, t. 8, p. 21–33.

droits, populiariai vadintas tiesiog *Gazette de Leyde* (Leideno laikraščiu), greta kitų pranešimų informavo Jungtinių Nyderlandų Provincijų Respublikos skaitytojus ir apie 1791 m. spalio 20 d. priimtą Abiejų Tautų tarpusavio įžado įstatymą. Autorius atkreipė dėmesį į tai, kad šių pranešimų išspausdinimą inspiravo gerai išvystyta valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio užsienio informacinė kampanija, kurios tikslas buvo pademonstruoti pasauliui abiejų tautų – lenkų ir lietuvių – vienybę bei taip atimti iš Rusijos pretekstą ir progą galimai karinei intervencijai į Respubliką¹⁸.

Nepakankamas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos Karalystės santykių atspindžių to meto periodinėje spaudoje ištirtumo lygis skatina dar kartą grįžti prie 1791 m. Abiejų Tautų Respublikos ir Vakarų Europos spaudos peržvalgos ir mėginti išsiaiškinti, kiek tyrimui pasirinktose masinės komunikacijos priemonėse „būta Lietuvos“.

Iš Abiejų Tautų Respublikoje analizuojamu laikotarpiu lenkų kalba leistų laikraščių šiam tyrimui pasirinkome du skirtingoms politinės minties kryptims atstovavusius laikraščius – bene didžiausiu tiražu (1500–2000 egzempliorių) Varšuvoje leistą konservatyvųjų buvusio jėzuito Stefano Łuskinos (1725–1793) laikraštį *Gazeta Warszawska*¹⁹ ir skaitytojų skaičiumi jam nenusileidusį, taip pat Varšuvoje leistą pažangųjų leidinį *Gazeta Narodowa i Obca*²⁰. Šis leidinys buvo įsteigtas 1790 m. pabaigoje – 1791 m. pradžioje vieno iš patriotų-reformatorių grupuotės lyderių, Lietuvos didžiojo maršalo Ignoto Potockio (*Roman Ignacy Franciszek Potocki*, 1750–1809) iniciatyva. Iš Respublikoje prancūzų kalba leistos spaudos analizavome 1791 m. rugsėjį pradėtą leisti ir pradžioje net 4 kartus per savaitę ėjusį laikraštį *Gazette de Varsovie*, kuris Respublikos spaudos rinkoje išsilaikė iki 1793 m.²¹ Šį laikraštį leido buvęs prancūzų šnipas Sankt Peterburge Mehée de la Touche’as (*Jean-Claude-Hippolyte Méhée de La Touche*, 1762–1826), 1791 m. pasirodęs Varšuvoje kaip dvigubas Prancūzijos ir Rusijos agentas. Demonstruodamas neva jakobinams artimas pažiūras, Mehée de la Touche’as greitai sulaukė Respublikos reformatorių palaikymo. Ir nors tarp Lenkijos ir Lietuvos skaitytojų *Gazette de Varsovie* nebuvo populiarus (1791 m. turėjo vos 58 prenumeratorius ir buvo leidžiamas 200–300 egzempliorių tiražu), tačiau, gavus valdžios palaikymą, buvo siunčiamas į visas Respublikos pasiuntinybes užsienyje²². Prancūziškai

18 Piotr Ugniewski, *Między absolutyzmem a jakobinizmem. „Gazeta Lejdejaska“ o Francji i Polsce 1788–1794*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 1998, p. 101.

19 Jerzy Łojek, Don Kichot XVIII-wiecznej prasy polskiej (Stefan Łuskinia), in: *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 1991, t. 30 (3–4), p. 17–25.

20 *Historia prasy polskiej. Prasa Polska w latach 1661–1864*, p. 38; Jan IJ. van der Meer, *Literary Activities and Attitudes in the Stanislawian Age in Poland (1764–1795). A Social System?*, Amsterdam–New York: Rodopi, 2002, p. 155.

21 Jerzy Łojek, Gazety międzynarodowe w języku francuskim w XVIII wieku, in: *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 1979, t. 18 (4), p. 22.

22 Idem, Gazety międzynarodowe w języku francuskim w XVIII wieku, in: *Ibid.*; Idem, Wydawcy i redaktorzy „Gazette de Varsovie“ (1791–1793), in: *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, 1969, t. VIII/4, p. 453–476.

skelbiama informacija, be jokios abejonės, buvo vienas iš žinių sklaidos kanalų, per kurį naujienos pasiekdavo Vakarų Europą.

Iš Vakarų Europos laikraščių šiame tyrime pasitelkėme Paryžiuje leistą savaitraštį *Gazette de France*, Amsterdame du kartus per savaitęėjusį leidinį *Gazette d'Amsterdam* bei italų kalba nuo 1788 m. iki šių dienų Bolonijoje leidžiamą laikraštį *Gazzetta di Bologna*. Lyginant su Abiejų Tautų Respublikos spauda, Vakarų Europos laikraščiai buvo leidžiami 3–5 kartais didesniais tiražais, tad pasiekdavo daug didesnę auditoriją. Siekiant susidaryti išsamų vaizdą apie informacijos, susijusios su Abiejų Tautų Respublika, dažnumą ir jos turinį, analizei pasirinkti visiškai išlikę leidinių komplektai. *Gazette de France*, *Gazette d'Amsterdam* bei *Gazzetta di Bologna* komplektai yra suskaitmeninti ir prieinami internete²³.

Lietuvos ir Lenkijos institucijų centralizavimo klausimas Abiejų Tautų Respublikos masinėje komunikacijoje po Gegužės 3 d. konstitucijos priėmimo

Tyrimui pasitelktų periodinių Abiejų Tautų Respublikos leidinių analizė rodo, kad visuose pasirinktuose laikraščiuose buvo skelbiama informacija, susijusi su Abiejų Tautų Respublikos Seime svarstomais įstatymų projektais, tarp jų ir projektais, numatančiais Lietuvos ir Lenkijos institucijų pertvarką pagal naujosios Konstitucijos nuostatas. Pagrindinis Seimo dėmesys tuo metu buvo sutelktas į parlamento darbą reglamentuojančio Seimo įstatymo rengimą (Seimo įstatymo projektas), Iždo komisijos įstatymo projektą, Policijos komisijos įstatymo projektą, teismų reformos projektą, taip pat į visai valstybei bendro įstatymų rinkinio, populiariai vadinto Stanislovo Augusto kodeksu, projektą. Antai 1791 m. birželio 18 d. *Gazeta Warszawska* informavo skaitytojus apie 1791 m. gegužės 28 d. priimtą naują Seimo įstatymą ir pradėjo šio, didelės apimties teisės akto publikavimą, kurį išdėstė per kelis leidinio numerius²⁴. Birželio 29 d. buvo išspausdinta informacija apie pasirėngimą Seime svarstyti teismų sistemos reformos projektą bei informuota apie Breslaujos pasiuntinio Tomo Vavžeckio (*Tomasz Wawrzecki*, 1759–1816) Seimui pateiktą raginimą pradėti svarstyti jo parengtą projektą dėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Kuršo kunigaikštystės pasienio teismo įsteigimo²⁵. Šio laikraščio

23 1762–1792 m. laikotarpio *Gazette de France* numeriai prieinami Prancūzijos nacionalinės bibliotekos skaitmeninėje duomenų bazėje, prieiga per internetą: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/cb41265434t/date> [žiūrėta 2023 08 03]. *Gazette d'Amsterdam* laikraštis prieinamas XVIII a. Europoje prancūzų kalba leistų periodinių leidinių duomenų bazėje, žr. Les gazettes européennes du 18e siècle, prieiga per internetą: https://www.gazettes18e.fr/Gazette_Amsterdam [žiūrėta 2021 10 18]; *Gazzetta di Bologna* laikraštis prieinamas Bolonijos universiteto viešosios Archiginnasio bibliotekos (*Biblioteca comunale dell'Archiginnasio*) skaitmeninėje duomenų bazėje, prieiga per internetą: <http://badigit.comune.bologna.it/Gazzette/gazzette/default.asp> [žiūrėta 2022 02 20].

24 *Gazeta Warszawska*, 1791, Nr. 49 (1791 m. birželio 18 d., šeštadienis).

25 *Ibid.*, Nr. 52 (1791 m. birželio 29 d., trečiadienis).

prieduose taip pat buvo paskelbtas Seimo teismo įstatymas ir kiti dokumentai, susiję su kitų valstybinių institucijų reformavimu²⁶.

Daugiausia dėmesio Liublino unijos aktu įtvirtintiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos Karalystės santykiams imta skirti po to, kai Seime buvo pradėtas svarstyti Lenkijos ir Lietuvos išdų sujungimo, t. y. bendros Išdo komisijos sudarymo ir Lietuvos išdo kasos perkėlimo į Varšuvą, projektas. Būtent šiuos svarstymus vainikavo 1791 m. spalio 20 d. priimtas Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymas, apie kurį žinutės masinės informacijos priemonėse pasirodė jau po poros dienų. 1791 m. spalio 22 d. išleistame laikraščio *Gazeta Warszawska* 85-ajame numeryje buvo publikuotas pranešimas apie spalio 20-osios Seimo posėdį. Straipsnis pradedamas ekskursu į Seimo maršalo Stanisławo Nałęcz Małachowskio kalbą, pažymint, kad pradedamas Seimo posėdį maršalas akcentavo viltį, jog „dviejų dienų laikotarpis, kuris buvo skirtas susitarti su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės provincija dėl Abiejų Tautų išdų sujungimo, šiandien baigsis sėkme ir būsima nauda Tautai“²⁷. Taip pat buvo cituojama ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentinės konfederacijos maršalo Kazimiero Nestoro Sapiegos kalba, kurioje pabrėžta, kad Lietuvių tauta, visur, kur tik mato tikrą gėrį visai Tautai, yra pasirengusi demonstruoti savo prielankumą Karūnos provincijoms²⁸. Toliau pranešime pastebėta, kad šiandien ta pati Lietuvių tauta „teikia Projektą, atsižvelgiantį į Karūnos provincijų pagedavimą sujungti išdus, tačiau sau užtikrindama tam tikras sąlygas, kurios *Unijos Aktu Lietuvos tautai* buvo garantuotos“ (išskirta kursyvu pačiame laikraštyje – aut. past.)²⁹.

Laikraščio pranešime trumpai referuota, kad Seimo sekretoriui perskaičius pateiktą projektą, kai kurie Karūnos pasiuntiniai pateikė pastabas, o karalius, akcentuodamas „tų dviejų tautų, viskuo tarp savęs lygių“, svarbą, kvietė „dar glaudžiau tarp savęs susijungti į vieningą visumą“³⁰, ragindamas pritarti pateiktam projektui. Projektas buvo vienbalsiai priimtas. Priėmus įstatymą, Seimo Karūnos parlamentinės konfederacijos maršalas S. Małachowski ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentinės konfederacijos maršalas K. N. Sapiega sveikino

26 *Ibid.*, Nr. 62, Suplement (1791 m. rugpjūčio 3 d., trečiadienis).

27 „JP. Marszałek Seymowy w zagaieniu swoim oświadczył, że ma w Bogu nadzieję, iż dwudniowy czas zostawiony na naradzenia się Prowincyi W. X. Lit. względem złączenia się Skarbów Obojga Narodów, na dniu dzisiejszym požądany przyniesie skutek, y dalszą pomyślność dla Narodu“, *Ibid.*, Nr. 85 (1791 m. spalio 22 d., šeštadienis).

28 „Naród Litewski, wszędzie pragnie okazywać dowody swojej powolności dla Prowincji Koronnych, gdzie tylko upatruje istotne Dobro całego Narodu“, *Ibid.*

29 „[...] przynosi [...] Projekt dogodny żądaniom Prowincji Koronnych względem połączenia Skarbów, ale razem zapewniając to dla siebie w warunkach niektórych, co *Aktem Unii* dla Narodu *Litewskiego* warowanym było“, *Ibid.*

30 „Te dwa Narody równe we wszystkim sobie, coraz ściślejszym węzłem z sobą łączyli się, y niejako w jedną zlewały się masę“, *Ibid.*

karalių ir Seimo luomus atlikus „visai tautai didingą darbą“³¹. Kitame *Gazeta Warszawska* numeryje, išleistame spalio 26 d., buvo labai glaustai pristatytos sąlygos, kuriomis Lietuvos išdas sujungiamas su Karūnos išdu³². Tad laikraštis spalio 20 d. priimtą Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymą traktavo kaip dokumentą, reglamentuojantį dviejų išdų sujungimą. Įstatymo tekstas laikraštyje pateiktas sutrumpintas, nepaminėtas nei dokumento pavadinimas, nei jo preambuleje plačiau išdėstyti šio teisės akto priėmimo argumentai, nei įstatymo baigiamąjoje dalyje konstatuotas lenkų ir lietuvių tautų unijos atnaujinimo faktas.

Kitaip nei *Gazeta Warszawska*, apie Tarpusavio įžadą ir apskritai apie Lietuvos reikalų svarstymą Seime informavo *Gazeta Narodowa i Obca*. Šiame laikraštyje visą 1791 m. vasarą ir rudenį mirgėte mirgėjo pranešimų apie svarstomus įstatymų projektus ir debatus Seime, kuriuose nemažas dėmesys buvo skiriamas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių pasisakymams. Pavyzdžiui, leidinio skaitytojai netgi buvo informuoti, kad, 1791 m. rugsėjo 30 d. Seimo sesijoje svarstant Stanislovo Augusto įstatymų kodekso projektą, Lietuvos provincija nepritarė Kodekso skyriui, skirtam bylų nagrinėjimui teisme, todėl projektas buvo gražintas taisyti³³. Tad nenuostabu, kad *Gazeta Narodowa i Obca* redaktoriai ne tik labai detalai aprašė spalio 20 d. Seimo posėdį, bet ir savo skaitytojams pateikė visą dokumento tekstą jo nekupiūruodami. Pranešimas apie Lietuvos ir Lenkijos unijos atnaujinimą buvo išspausdintas 1791 m. spalio 22 d., šeštadienį, pasirodžiusiame 85-ajame laikraščio numeryje ir užėmė net du didelio formato leidinio puslapius³⁴. Iš šio reportažo skaitytojai sužinojo apie Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymo projekto svarstymo Seime eigą, apie tai, kad įstatymo projekto parengiamieji darbai užtruko, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntiniai ir senatoriai rinkosi net į dvi provincines sesijas, kad susitarų dėl institucijų sujungimo sąlygų, ir kad šis sprendimas nebuvo lengvas. Lietuvos atstovai, laikraštyje perpasakotais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentinės konfederacijos maršalo K. N. Sapiegos žodžiais, suprasdami, jog „tautos privilegijos nėra nei jos atstovų, nei visos tuo metu gyvenančios kartos nuosavybė, kad jų negalima imti ir laisva valia atsakyti, o paveldėjus jas iš savo protėvių, galima tik laisvai jomis disponuoti, bet privalu nepažeistas perduoti ateities kartoms“³⁵, sutiko su išdų sujungimu tik

31 „JP. Marszałek Seymowy y Xiąże Marszałek Konfed. Litew. w zabranych głosach powinszowali Królowi Jegomości y Stanom Seymującym tak wielkiego y tak pomyślnego Narodu dokonanego Dzieła“, *Ibid.*

32 „Na przeszłej Sessyi przyjęty iednomysnością Projekt o złączeniu Skarbu Litewskiego z Skarbem Koronnym, te w sobie warunki zawiera [...]“, *Ibid.*, Nr. 86 (1791 m. spalio 26 d., trečiadienis).

33 Sessya Seymowa dnia 30 września, in: *Gazeta Narodowa i Obca*, 1791, Nr. 80 (1791 m. spalio 5 d., trečiadienis).

34 Zaręczenie wzajemne obu Narodów, in: *Ibid.*, Nr. 85 (1791 m. spalio 22 d., šeštadienis).

35 „Xże Marszałek konf. Litt. wyraża, że przywileje narodu nie są własnością, ani reprezentantów jego, ani nawet żyjącego pokolenia, tak: aby dobrowolne ich mogli odstąpić, które dziedziczac od naddziadów, użycie tylko onych maiać wolne, lecz zostawienie w całości następcom są winni“, *Ibid.*

tokiu atveju, jei bus laikomasi jų iškeltų sąlygų. Lietuvos atstovų iškeltos sąlygos buvo išdėstytos svarstyti pateiktame Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymo projekte. Toliau *Gazeta Narodowa i Obca* aprašė diskusijas, kilusias dėl įstatymo projekto, ir referavo valdovo kalbą, kurioje buvo akcentuojamas vienybės siekis ir jau du šimtus metų trunkantis unijinis Lenkijos ir Lietuvos ryšys, kurį dar labiau sustiprintų priimtas naujasis įstatymas. Pasakojimas baigiamas apibendrinimu, kad po valdovo kalbos įstatymas buvo priimtas vienbalsiai ir, kaip jau minėta, publikuojamas visas jo tekstas³⁶.

Kodėl *Gazeta Narodowa i Obca* daugiau dėmesio skyrė Lietuvos reikalams? Atsakymą randame pažvelgę į šio laikraščio leidėjus: šį laikraštį, paskatinti I. Potockio, nuo 1791 m. sausio leido trys jauni politikai: du Livonijos pasiuntiniai Seime – publicistas, satyrikas ir vertėjas Julianas Ursinas Nemcevičius (*Julian Ursyn Niemcewicz*, 1758–1841) ir publicistas Juozapas Veisenhofas (*Józef Weissenhoff*, 1760–1798), taip pat Racionžo kaštelionas Tadeuzas Mostowskis, Mazovijos vaivados Pavlo Mostowskio ir Annos Rozalijos iš Hilzenų Mostowskos sūnus, taigi, motinos linija taip pat susijęs su Livonija. Galima numanyti, kad laikraščio leidėjai buvo asmeniškai suinteresuoti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, į kurios administracinę struktūrą Ketverių metų seimo sprendimu buvo įtraukta ir Livonija, statusu reformuotoje valstybėje. Be to, aktyviai dalyvaudami Seimo darbe, tiek J. U. Nemcevičius, tiek ir J. Veisenhofas disponavo gausia informacija, kurią galėjo pateikti laikraščio skaitytojams.

Prancūzakaibei auditorijai skirtas laikraštis *Gazette de Varsovie* taip pat nuosekliai informavo skaitytojus apie Seimo darbą ir jame svarstomus įstatymų projektus. 1791 m. spalio 12 d. laikraštis išspausdino trumpą žinutę apie spalio 7 d. Seime pradėtą įstatymo projekto dėl Iždo komisijos organizavimo svarstymą³⁷, o spalio 25 d., skelbdamas informaciją apie Tarpusavio įžado priėmimą, sekė laikraščio *Gazeta Narodowa i Obca* pėdomis: laikraštyje buvo aprašyta spalio 20 d. posėdžio eiga, pacituota Lietuvos Seimo konfederacijos maršalo K. N. Sapiegos kalba bei publikuotas visas Tarpusavio įžado tekstas³⁸.

Žinios apie Lietuvos ir Lenkijos santykius Vakarų Europos masinėje komunikacijoje

Rojalistiniame Prancūzijos savaitraštyje *Gazette de France*, leistame nuo 1631 metų, taip pat randame mus dominančios informacijos apie Lietuvos ir Lenkijos santykius. Analizuojamu laikotarpiu tai buvo oficialus karališkosios vyriausybės organas, kuriojamas Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos. Laikraščio leidimą

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Gazette de Varsovie*, 1791, Nr. 15 (1791 m. spalio 12 d., trečiadienis).

³⁸ *Ibid.*, Nr. 22 (1791 m. spalio 25 d., antradienis).

prižiūrėjo karališkasis cenzorius abatas Jeanas-Louisas Aubertas (1731–1814), nuo 1774 m. ėjęs *Gazette de France* generalinio direktoriaus pareigas. *Gazette de France* tikslas buvo informuoti Prancūzijos skaitytojus apie įvykius užsienyje. Daugiausia dėmesio buvo skiriama politiniams ir diplomatiniais reikalams. Laikraštis buvo vienas brangiausių tarp tuo metu Paryžiuje leidžiamų periodinių leidinių, tokių kaip *Mercure de France* ar *Moniteur universel*. Laikraščio *Gazette de France* tiražas, Amerikos Nepriklausomybės karo metais išaugęs iki 12 tūkst. egzempliorių, XVIII a. 10-ojo dešimtmečio pradžioje jau buvo gerokai sumažėjęs ir siekė 6 250 egzempliorių³⁹. Net ir praradęs dalį populiarumo, *Gazette de France* buvo gana didelę skaitytojų auditoriją pritraukiantis periodinis leidinys, už kurio turinį buvo atsakingas vyriausiasis redaktorius. Šias pareigas 1790–1791 m. ėjo teisininkas ir archyvistas, administracinės teisės žinovas ir vienas iš *Policijos žodyno* (Prancūzijos teisės aktų katalogo) sudarytojų Jacques'as Peuchet (1758–1830). Vadovaudamas laikraščiui, J. Peuchet atsiskleidė kaip ryžtingas monarchijos rėmėjas, o 1792 m. sausį pareigas perleido žirondistui, dramaturgui ir žurnalistui Nicolas Fallet (1746–1801)⁴⁰.

Monarchijos valdymo formą propagavęs *Gazette de France* atidžiai sekė situaciją „revoliucinėje Lenkijoje“ ir savo puslapiuose nuosekliai spausdino informaciją apie Ketverių metų seimo eigą bei jame svarstomus įstatymų projektus. Natūralu, kad daugiausia dėmesio buvo skiriama konstitucinės monarchijos įtvirtinimui ir Gegužės 3 d konstitucijoje įteisintam Respublikos sosto paveldimumo klausimui. Lenkijos ir Lietuvos valstybės centralizavimo procesai šiame kontekste buvo antraeiliai. Vis dėlto, laikraštis informavo skaitytojus apie 1791 m. spalio 20 d. priimtą įstatymą. Žinutę apie Karūnos ir Lietuvos išdų sujungimą *Gazette de France* išspausdino praėjus daugiau nei mėnesiui – lapkričio 22 d. Laikraštis rėmėsi spalio 26 d. datuotomis naujienomis iš Varšuvos⁴¹. *Gazette de France*, kaip ir *Gazeta Warszawska*, pagrindinį dėmesį skyrė tik Lietuvos ir Lenkijos išdo sujungimo klausimui, nepaminėdamas Lietuvos ir Lenkijos unijos atnaujinimo fakto. Laikraščio skaitytojai buvo informuoti, kad „buvo paskelbta apie Lietuvos ir Lenkijos išdų suvienijimą“, kuris vyks su tam tikromis sąlygomis:

pirma, Abiejų Tautų išdo ir karo komisijas sudarys vienodas skaičius lenkų ir lietuvių; ši skaičiaus lygybė bus išlaikyta ir tarp abiejų šalių tarnautojų; antra, ateityje Lietuva turės tokį patį skaičių ministrų ir valstybės tarnautojų, kokį turi Lenkija; trečia, privalės būti užtikrintas pirmininkavimo Karo ir Išdo komisijose alternatas lenkams ir lietu-

39 Gilles Feyel, *Gazette* [De France], in: *Dictionnaire des journeaux*, prieiga per internetą: <https://dictionnaire-journeaux.gazettes18e.fr/journal/0492-gazette-de-france> [žiūrėta 2023 08 04].

40 *Ibid.*

41 *Gazette de France*, 1791, Nr. 92 (1791 m. lapkričio 22 d., antradienis).

viams; ketvirta, Lietuvos išdo kasa, į kurią mokamos Lietuvos įmokos, liks Lietuvoje; penkta, Išdo komisijos ginčus, susijusius su Lietuva, spręš pačioje Lietuvoje įsteigtas Tribunolas, sudarytas išskirtinai iš asmenų, kurie nebus šios komisijos nariais⁴².

Žinutę apie Tarpusavio įžado turinį papildė informacija, jog „grafas Potockis“⁴³, karaliaus ir Respublikos pasiuntinys Stokholme, išvyksta iš Paryžiaus atgal į savo rezidavimo vietą, o kunigaikštis Jablonowski⁴⁴, kuris reziduoja Berlyne, planuoja atvykti į Paryžių⁴⁵. Tad galima numanyti, kad žinios apie Lietuvos ir Lenkijos atstovų santykių valstybės institucijose rėmėsi būtent diplomato J. M. Potockio pateikta informacija. Įdomu tai, kad laikraščio redaktorius nepateikė jokių komentarų apie tai, kokiame kontekste spalio 20 d. įstatymas priimtas, kodėl apskritai reikėjo sujungti išdus, kodėl juos sujungus buvo palikta atskira Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdo kasa ir atskiras Išdo teismas. Laikraščio skaitytojai vargu ar galėjo suprasti, kokia priimto įstatymo esmė.

Trimis dienomis anksčiau nei *Gazette de France* – 1791 m. lapkričio 19 d. numeryje žinią apie Lietuvos ir Lenkijos unijos atnaujinimą paskelbė ir Bolonijos laikraštis. Nuo 1788 m. Romos popiežiui priklausiusiame mieste-valstybėje ejęs *Gazzetta di Bologna* buvo nuosaikus monopolinis leidinys, spausdintas Giovannio Battisto Sassio spaustuvėje⁴⁶. Įdomu tai, kad Bolonijos laikraštyje aprašant 1791 m. spalio 20 d. vykusį Abiejų Tautų Respublikos Seimo posėdį, kitaip nei Prancūzijos spaudoje, buvo akcentuojamos Lietuvos ir Lenkijos senatorių ir pasiuntinių derybos dėl unijos atnaujinimo, minima, kad pasiūlymą dėl išdo sujungimo teikė

42 „La réunion des trésors de la Couronne & de Lithuanie ayant été prononcée, voici les conditions auxquelles on assure qu'elle fera effectuée. 1°. La Commission de la guerre & du trésor des deux Nations sera composée d'un nombre égal d'individus Polonois & Lithuaniens; cette égalité du nombre sera observée pour les emplois que l'on créera en commun pour le service des deux pays; 2°. il y aura par la suite autant de Ministres & d'Employés civils pour la Lithuanie que pour la Pologne; 3°. la Présidence de la Commission de la guerre & du trésor alternera entre les Polonois & les Lithuaniens; 4°. la caisse du trésor ou sont versées les contributions de la Lithuanie, restera dans la Lithuanie; 5°. les contestations de la Commission du trésor ayant rapport à la Lithuanie, feront décidées par un Tribunal qui fera établi dans la Lithuanie même, & composé d'individus qui ne feront pas membres de cette Commission“, *Ibid.*, 1791, Nr. 92 (1791 m. lapkričio 22 d., antradienis).

43 Jerzy Michał Potocki (1752–1801), opozicijos atstovas, Abiejų Tautų Respublikos pasiuntinys Švedijos Karalystėje.

44 Stanisławas Paweł Jabłonowski (1762–1822), Ketverių metų seimo dalyvis, Abiejų Tautų Respublikos pasiuntinys Prūsijos Karalystėje.

45 *Gazette de France*, 1791, Nr. 92 (1791 m. lapkričio 22 d., antradienis).

46 Giancarlo Roversi, *Storia del giornalismo in Emilia-Romagna e a Pesaro*, Bologna: Grafis, 1992, p. 159; Mauro Forno, *Informazione e potere: Storia del giornalismo italiano*, Bari–Roma: Gius, 2012; taip pat žr. laikraščio *Gazzetta di Bologna* internetinę duomenų bazę: <http://badigit.comune.bologna.it/Gazzette/gazzettedefault.asp> [žiūrėta 2023 08 04].

Liublino pasiuntinys J. M. Potockis⁴⁷, o įstatymo projekto svarstymas Seime laikraštje aprašytas įvykius pristatant iš valdovo Stanislovo Augusto perspektyvos:

Karalius savo įprastu iškalbingumu ragino Asamblėją nepraleisti palankios progos suvienyti abi šalis, sujungti jas į nuolatinę sąjungą ir sudaryti iš dviejų tautų, iki tol buvusių atskiromis, vieną atskirą Tautą; šis susivienijimas būtų reikšmingas ne tik Unijos aktui patvirtinti, bet ir naujai Konstitucijai įtvirtinti kaip amžinai sąjungai, sudarytai iš dviejų tautų, kurios iki šiol tam tikru būdu laikė save atskiromis. Jis prašė dangiškosios pagalbos, kad toks išganingas darbas būtų vienbalsiai priimtas, o tai atvertų šlovingą Lenkijos istorijos epochą.⁴⁸

Gazzetta di Bologna korespondentas pažymėjo, kad po karaliaus kalbos Seimo maršalas tris kartus paklausė, ar pritariama įstatymo projektui dėl išdo institucijos sujungimo. Klausimui sulaukus vienbalsio pritarimo, įstatymas su džiugesiu buvo priimtas⁴⁹. Įdomu tai, kad po šios informacijos laikraštis įdėjo žinutę apie pranešimą, gautą iš kurjerio, vykstančio iš Peterburgo į Vieną, kuris informavo apie artėjantį galutinės taikos tarp Rusijos ir Portos sudarymą. Šių žinučių sugretinimas tik dar labiau išryškino vienybės ir santaikos Abiejų Tautų Respublikoje, kurios siekė valdovo Stanislovo Augusto grupuotė, svarbą.

Neabejotina, kad informacijos apie įvykius Respublikoje sklaidai Romos popiežiui priklausiusioje valstybėje įtakos turėjo ne tik nuncijaus Giovannio Andrea Archetti (1731–1805)⁵⁰, bet ir italų diplomato Respublikos tarnyboje Tommaso Antici (1731–1812) veikla. Paweł Zająco atlikti tyrimai atskleidė, kad italų diplomatas T. Antici nuo pat XVIII a. 7-ojo dešimtmečio pradžios buvo Stanislovo Augusto aplinkos žmogus: pelnęs Abiejų Tautų Respublikos valdovo palankumą, dar 1766 m. buvo paskirtas Respublikos įgaliotuoju ministru Romoje, po dvejų metų gavo Respublikos indigenatą (1768 m.), o 1789 m., remiamas Stanislovo Augusto, sugebėjo tapti kardinolu⁵¹. Todėl akivaizdu, kad diplomatas

47 Stanisławas Kostka Potockis (1755–1821) – Lenkijos politikas, politinis rašytojas, reformų šalininkas, Liublino vaivadijos pasiuntinys Ketverių metų seime.

48 „Il Re, colla solita sua eloquenza, stimolò l'Adunanza a non lasciar fuggire una si favorevole occasione di unire i due Paesi, con una perpetua unione, e fare di due Nazioni, che finora, in qualche maniera, si erano stimate separate, una sola ed individua Nazione; ciocchè avrebbe ancora affaissimo influito a confirmare, e consolidare lo Atto di Unione, e la nuova Costituzione. Implorò Egli l'ajuto celeste perche un opera tanto salutare fosse unanimemente accettata, la quale formerebbe un epoca gloriosa neile Storie di Polonia“, Varsavia 22. Ottob., in: *Gazzetta di Bologna*, 1791, Nr. 93 (1791 m. lapkričio 19 d., šeštadienis).

49 *Ibid.*

50 Paweł Zając, Giovanni Andrea Archetti i Stanisław August Poniatowski. Obraz króla i wzajemnych relacji w depeszach nuncjusza do sekretariatu stanu Stolicy Apostolskiej z lat 1776–1784, in: *Kwartalnik Historyczny*, 2016, R. CXXIII, Nr. 2, p. 279–311.

51 Idem, Tomasz Antici, rewolucja i cierpienia Kościoła w korespondencji kardynała Francisz-

buvo suinteresuotas naujausios informacijos apie Stanislovo Augusto vykdomas reformas sklaida popiežiaus valstybėje. Be to, nuncijus G. A. Archetti taip pat palaikė Respublikos valdovą, savo pranešimuose popiežiaus valstybės sekretoriui piešė pozityvų Stanislovo Augusto paveikslą, pabrėždamas jo pagarbą popiežiui Pijui VI ir rūpinimąsi savo krašto gerove⁵².

Vis dėlto, daugiausia informacijos apie Lietuvą aptinkame Jungtinių Nyderlandų Provincijų Respublikos spaudoje. XVIII a. paskutiniajame ketvirtyje revoliucijų dvasia alsavusioje Europoje būtent Nyderlandų laikraščiai buvo tas masinės komunikacijos kanalas, kuriuo sklido absoliutizmo kritika, buvo reiškiamas parama religinei tolerancijai ir sveikinamos demokratinės parlamentinės reformos⁵³. Tiek Leideno laikraštis *Nouvelles Extraordinaires de Divers Endroits*, tapęs vienu populiariausių prancūzakalbių periodinių leidinių iš maždaug 20-ies už Prancūzijos ribų prancūziškai leistų laikraščių⁵⁴, tiek ir juo sekęs Amsterdamo laikraštis *Gazette d'Amsterdam* savo puslapiuose spausdino straipsnius, palikančius Amerikos nepriklausomybę ir sveikinusius Abiejų Tautų Respublikos 1791 m. gegužės 3 d. konstituciją⁵⁵. Revoliucines permainas federacinėje Lenkijos ir Lietuvos Respublikoje Leideno ir Amsterdamo laikraščių leidėjai netgi laikė pranašesnėmis už Prancūzijos revoliuciją, pažymėdami taikų šių reformų pobūdį.

Du kartus per savaitę išeidavęs Amsterdamo laikraštis *Gazette d'Amsterdam* iš kitų to meto periodinių leidinių išsiskyrė politinių naujienų gausa⁵⁶. Išanalizavus šio laikraščio pranešimų turinį nuo 1791 m. gegužės pradžios iki gruodžio mėnesio pabaigos, konstatuotina, kad *Gazette d'Amsterdam* nuosekliai spausdino pranešimus apie Abiejų Tautų Respublikos Seimo priimamus įstatymus, komentavo juos, referavo Lenkijos ir Lietuvos politikų pasisakymus vienu ar kitu svarstomu klausimu, taip pat stengėsi savo skaitytojams paaikškinti šios valstybės sandaros pobūdį. Laikraštis taip pat publikavo Respublikos Seimo priimtų įstatymų vertimus į prancūzų kalbą. Dėl didelės teisės aktų apimties dokumentai būdavo

ka Herzana z lat 1798–1799, in: *Od Kijowa do Rzymu. Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej ze Stolicą Apostolską i Ukrainą*, red. Mariusz R. Drozdowski, Wojciech Walczak, Katarzyna Wiszowata-Walczak, Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2012, p. 807–834.

52 Idem, Giovanni Andrea Archetti i Stanisław August Poniatowski. Obraz króla i wzajemnych relacji w depeszach nuncjusza do sekretariatu stanu Stolicy Apostolskiej z lat 1776–1784, in: *Kwartalnik Historyczny*, 2016, R. CXXIII, Nr. 2, p. 306.

53 *Press, politics and the public sphere in Europe and North America, 1760–1820*, ed. by Hannah Barker, Simon Burrows, Cambridge University Press, 2002, p. 51–54, 170.

54 Tyrejų duomenimis, Leideno laikraščio skaitytojų skaičius svyravo nuo 50 tūkst. iki 100 tūkst. skaitytojų, nes vienas laikraščio numeris paprastai patekdavo į 10–12 žmonių rankas. Laikraščio egzempliorių skaičius svyravo tarp 5000–10 000. Plačiau žr. Piotr Ugniewski, *Między absolutyzmem a jakobinizmem. „Gazeta Lejdejaska“ o Francji i Polsce 1788–1794*, p. 20.

55 Idem, p. 7; Hannah Barker, Simon Burrows, *Press, politics and the public sphere in Europe and North America, 1760–1820*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p. 170.

56 Simon Burrows, *The Cosmopolitan Press*, in: *Ibid.*, p. 23–43.

spausdinami per kelis numerius. Vienas tokių pavyzdžių – Gegužės 3 d. konstitucijos publikacija, paskelbta dviejuose – 1791 m. gegužės 20 d. ir gegužės 24 d. numeriuose. Pranešimų, kuriuose minima Lietuva ar Lietuvos atstovai, laikraščio puslapiuose pagausėjo po Gegužės 3 d. konstitucijos priėmimo. Jau 1791 m. gegužės 27 d. numeryje buvo išspausdinta žinutė apie priesaiką naujai Konstitucijai Varšuvos katedroje. Aprašydamas įvykį, laikraščio redaktorius susitelkė į Lietuvos parlamentinės konfederacijos maršalo K. N. Sapiegos pasisakymą, kuriame buvo išsakytos abejonės dėl Konstitucijos netobulumo. Laikraštis taip referavo kuni-
gaikščio K. N. Sapiegos pasakytą kalbą:

Kada atėjo eilė kunigaikščiui Sapiegai, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo maršalui, prisiekti to pat mėnesio 3 d. priimtai Konstitucijai, jis visų pirma pasakė save pateisinančią kabą, kad, nesivadovaudamas svetimųjų įtaka ar tautiniu impulsu, jis visada elgėsi atsižvelgdamas į savo vidinius įsitikinimus ir vedamas meilės Tėvynei. Kad laikydamasis šių principų jis patarė svarstyti Konstituciją, kurią matė ir girdėjo skaitomą pirmą kartą. Kad joje buvo tam tikri dalykai, kuriuos, anot jo, galima būtų pakeisti. Bet, matydamas, kad karalius, kad jo paties kolega Karūnos maršalas Seime, kad tiek daug garbingų pasiuntinių palaiko šią naują Konstituciją; ir kad nepriėmimas šios, tam tikru atžvilgiu netobulos Konstitucijos sukeltų daugiau nelaimių, jis taip pat nori atnešti savo auką ant Tėvynės altoriaus ir duoti reikiamą priesaiką.⁵⁷

1791 m. liepos 8 d. *Gazette d'Amsterdam* išspausdino žinutę iš Varšuvos apie Seime pradėtą Policijos įstatymo svarstymą, pažymėdamas, kad šis įstatymas susijęs su naujosios Konstitucijos įgyvendinimu. Toliau straipsnyje buvo paaiškinta, kad taip pradedamas valstybės centralizavimas į „vieną ir unikalią valstybę“, nes iki šiol Lenkijos Karalystė ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo dvi konfederacijos ryšiais susietos valstybės. Įdomu tai, kad laikraščio redaktorius į šią žinutę įdėjo ir moralinį vertinimą, išreikšdamas palaikymą dviejų valstybių suartėjimui:

57 „Quand c'avoit été le tour du Prince Sapieha, Maréchal de la Diète pour le Grand-Duché de Lithuanie, d'affirmer le 3 de ce mois la nouvelle Constitution dan's l'église, il prononça auparavant un discours concis, pour attester que sans avoir jamais suivi aucune impulsion étrangère ou nationale, il s'étoit toujours réglé d'après sa conviction intérieure et son amour de la Patrie. Qu'en conformité de ces principes il avoit conseillé de délibérer sur une Constitution qu'il avoit vu et entendu lire pour la première fois. Qu'elle renfermait certains objets qui, selon lui, pourroient être changes. Mais, voyant que le Roi, que son propre Collègue, le Maréchal de la Couronne a la Diète, que tant de Nonces respectables affermentent cette nouvelle Constitution; comme d'ailleurs le malheur d'une distension intestine étoit plus à redouter que celui d'une Constitution, à quelques égards, imparfaite, il vouloit aussi porter son offrande sur l'Autel de la Patrie et prêter le Serment exigé“, *Gazette d'Amsterdam*, 1791, Nr. 42 (1791 m. gegužės 27 d.).

Su malonumu stebime, kad kurį laiką Lenkijos Karalystė ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, kurios anksčiau sudarė tik tiesiog konfederacines valstybes, vis labiau artėja, o vėliau, panaikinus visus dalinius skirtumus, tikrai suformuos tik vieną unikalią valstybę.⁵⁸

Vis dėlto, 1791 m. lapkričio 1 d. numeryje informacijos apie įvykius Varšuvoje pateikėjui teko konstatuoti, kad Lenkijos ir Lietuvos išdų sujungimo projektas susidūrė su kliūtimis, nes tokiam žingsniui prieštarauja dauguma Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių⁵⁹. Po trijų dienų paskelbtime pranešime iš Varšuvos, datuotame spalio 19 diena, vėl minima, kad vyksta pasirengimas svarstyti „dviejų Respublikos išdų“ sujungimo projektą, tačiau Seime prieš šį projektą susiformavo didžiulė opozicija. Dėl kilusio pasipriešinimo projekto svarstymas buvo atidėtas kelioms dienoms, kad būtų rasta būdų, kaip paveikti oponentus, kurie yra labai gausūs. Tarp aktyviausių priešininkų laikraštis mini „grafą Tiškevičių, Lietuvos išdininką ir jo karališkosios didenybės brolio žentą“⁶⁰. Tačiau čia pat laikraščio korespondentas prideda, kad karalius ir toliau telkia naujosios konstitucijos šalininkus ir ieško priemonių, kaip užkirsti kelią galimoms atakoms⁶¹.

Lapkričio 15 d. numeryje mes jau randame išsamų pranešimą apie spalio 20 d. Seimo posėdį, kuris pateikiamas plačiame to meto įvykių kontekste. Įdomu tai, kad *Gazette d'Amsterdam* ne tik publikavo visą dokumento tekstą jo nekupiūruodamas, bet ir netrumpino, nesupaprastino nei įstatymo antraštės („Acte de garantie réciproque de deux Nations“), nei valdovo titulūros. Publikacijos įvade laikraščio redaktorius dokumentą apibūdino kaip labai svarų teisės aktą, nubrėžiantį naujus santykius tarp Lenkijos ir Lietuvos⁶². Taip buvo pabrėžiamas Lietuvos teisių garantavimas, federacinių ryšių įtvirtinimas ir akcentuojamas Lietuvos ir Lenkijos unijos akto atnaujinimas.

Jungtinių Nyderlandų Provincijų Respublikos skaitytojams taip pat buvo paskelbti pranešimai, informuojantys apie rengiamą naują Lenkijos ir Lietuvos įstatymų kodeksą bei kitus įstatymus, referuojamas jų turinys, pateikiami vertinimai⁶³.

Temos ištirtumo lygmuo bei išlikusi archyvinė medžiaga leidžia teigti, kad pranešimai Nyderlandų spaudoje apie įvykius Respublikoje buvo susiję su viena

58 „On observe avec plaisir, que depuis un certain tems le Royaume de Pologne et le Grand-Duché de Lituanie, qui jadis ne formaient que des Etats simplement confédérés, se rapprochent toujours davantage, et ne formeront certainement par la suite qu'un Etat seul et unique, en faisant disparaître toute dénomination particulière“, *Ibid.*, Nr. 54 (1791 m. liepos 8 d.).

59 De Varsovie le 15 Octobre, in: *Ibid.*, Nr. 87 (1791 m. lapkričio 1 d., antradienis).

60 Rašoma apie Liudviką Tiškevičių (1748–1808), Lietuvos didįjį išdininką, kuris buvo vedęs valdovo Stanislovo Augusto dukterėčią, Lenkijos didžiojo pakamario Kazimiero Poniatovskio dukterį Konstanciją Poniatovską.

61 De Varsovie le 19 Octobre, in: *Gazette d'Amsterdam*, 1791, Nr. 88 (1791 m. lapkričio 4 d., penktadienis).

62 Acte de garantie réciproque de deux Nations, in: *Ibid.*, Nr. 91 (1791 m. lapkričio 15 d., antradienis).

63 De Varsovie le 6 Juillet, in: *Ibid.*, Nr. 48 (1791 m. liepos 22 d., penktadienis).

asmenybe – Respublikos pasiuntinybės Hagoje sekretoriumi, Kauno paseniūniu Augustinu Midletonu⁶⁴. Skaitydami pranešimus to meto Jungtinių Nyderlandų Provincijų Respublikos spaudoje apie debatus Abiejų Tautų Respublikos Seime, apie opoziciją ir poziciją, apie Lietuvos atstovų siekius išlaikyti valstybinių institucijų atskirumą ir matydami *Gazette d'Amsterdam* puslapiuose publikuotą visą Tarpusavio įžado dokumentą, galime tik patvirtinti, kad Augustinas Midletonas ne tik prisidėjo formuojant teigiamą požiūrį į Ketverių metų seimo darbą, Gegužės 3 d. konstituciją, bet ir Vakarų Europos skaitytojams pristatė Lietuvą kaip Lenkijai lygią atnaujintos Abiejų Tautų Respublikos – federacinės respublikos – dalį.

Apibendrinimas

Atlikus tyrimą nustatyta, kad 1791 m. masinėje komunikacijoje buvo plačiai pristatyti Abiejų Tautų Respublikos vidaus santvarkos pokyčiai, Lietuvos ir Lenkijos santykiai bei jų tolesnės raidos kryptys. Tiek Abiejų Tautų Respublikos, tiek ir užsienio spaudoje buvo nuosekliai spausdinama informacija apie Seime svarstomus įstatymų projektus, tarp jų ir projektus, susijusius su valstybės centralizavimu, Lietuvos ir Lenkijos institucijų pertvarkymu. Visuose analizuotuose laikraščiuose buvo paskelbta apie 1791 m. spalio 20 d. priimtą Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymą. Abiejų Tautų Respublikos spaudoje ši informacija paskelbta po dokumento priėmimo praėjus 3–5 dienoms, užsienio skaitytus ši žinia pasiekė praėjus mėnesiui – 1791 m. lapkričio pabaigoje.

Paryžiuje, Amsterdame ir Bolonijoje leistų laikraščių skaitytojai buvo ne tik supažindinti su Abiejų Tautų Respublikos valdymo santvarka, galiojusia iki Gegužės 3 d. konstitucijos priėmimo, bet ir informuojami apie tai, kokias teises konfederacinėje valstybėje turėjo Lenkijos Karalystė ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Šiuo aspektu išsamiausias žinios buvo skelbiamos Jungtinių Nyderlandų Provincijų Respublikos masinės komunikacijos priemonėse. Analizuotas laikraštis *Gazette d'Amsterdam* 1791 metais ne tik informavo skaitytojus apie priimamus įstatymus, bet ir aiškino, kad Lenkijos Karalystė ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė iki 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos priėmimo buvo dvi konfederacijos ryšiais susietos valstybės, o priėmus Konstituciją pradėtas valstybės centralizavimas į „vieną ir unikalią valstybę“. *Gazette d'Amsterdam* išreiškė moralinę paramą dviejų valstybių suartėjimui.

Įvertinus, kad Tarpusavio įžadas buvo žinomas tiek Abiejų Tautų Respublikoje, tiek ir Vakarų Europoje, naujai perskaityti galime ir 1792 m. Lietuvos

64 Šio diplomato veikla plačiai nušviesta istoriografijoje. Naujausia publikacija: Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Nuo kario iki valstybės tarnautojo: bajorų karjeros valstybės institucijose. Augustino Midletono atvejis, in: Darius Baronas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Gitana Zujienė, Adam Stankevič, Jūratė Kiaupienė, Gintautas Sliesoriūnas, *Valdžia, luomas, individas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. XIII–XVIII a. istorijos slinktyys. Kolektyvinė monografija*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022, p. 304–327.

Didžiosios Kunigaikštystės generalinės laisvosios konfederacijos, nukreiptos prieš Konstituciją, akto preambulės žodžius:

Mes, lietuvių tautos piliečiai ir bajorija, unijos saitais susieti su Lenkijos Karūna, turėdami tokias pat privilegijų ir valdžios prerogatyvas, tautines pareigybės ir jurisdikcijas savame krašte ir savų piliečių atstovaujamas, savo reikšme ir galia būdami lygia tauta Lenkijos Karūnai, [...] pareiškiamo [...].⁶⁵

Jei iki šiol šie žodžiai skambėjo kaip imperatyvas siekti atkurti unijinius saitus, tai Tarpusavio įžado žinomumo kontekste jie gali būti vertinami kaip esamos situacijos konstatacija. Ar tai – spalio 20 d. akto recepcija, ar bandymas užkirsti kelią šio dokumento „matomumui“ viešojoje erdvėje konfederacijos kūrimo laikotarpiu? Atsakyti į šį klausimą galima bus atlikus naujus tyrimus.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

Gazeta Narodowa i Obca, 1791, Nr. 1–105.

Gazeta Warszawska, 1791, Nr. 1–86.

Gazzetta di Bologna, 1791, Nr. 1–105.

Gazette d'Amsterdam, 1791, Nr. 1–104.

Gazette de France, 1791, Nr. 1–104.

Gazette de Varsovie, 1791, Nr. 1–61.

Bardach Juliusz, *1791 metų gegužės 3-iosios konstitucija ir Abiejų Tautų tarpusavio įžadas*, in: *Konstitucija 3 Maja 1791 / 1791 Gegužės 3-iosios konstitucija / The Constitution of May 3, 1791*, 1 wyd., Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2001.

Bardach Juliusz, *Konstitucija 3 Maja a unia polsko-litewska*, in: *Przegląd Historyczny*, 1991, t. 82 (3–4), p. 383–410.

Bardach Juliusz, *Konstitucija 3 Maja a Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów*, in: *Studia Iuridica*, 1992, t. 24, p. 15–27.

Bardach Juliusz, *La Constitution du 3 Mai 1791 et la Garantie Mutuelle de Deux Nations du 20 Octobre 1791*, in: *La Costituzione Polacca del 3 Maggio 1791 e il costituzionalismo del XVIII secolo*, red. Jolanta Żurawska, Napoli: I.U.O., 1995, p. 13–29.

Bardach Juliusz, *The Constitution of 3 May and the Mutual Guarantee of the Two Nations*, in: *Polish Review*, 1991, t. 36 (4), p. 407–420.

Barker Hannah, Burrows Simon, *Press, politics and the public sphere in Europe and North America, 1760–1820*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

65 „My Narodu Litewskiego Obywatele i Rycerstwo spoieni węzłem Unii z Koroną Polską, co zaś do przywileiow i szczygelney władzy w równych prerogatywach, Urzędach i Juryzdykcyach Narodowych w własnym Kraiu i z własnych Obywateli złożonych Narodem będąc iedneyże powagi i znaczenia z Koroną Polską, iednym oraz zawsze o dobro publiczne, swobody Kraiowe i Wolność tchnąc duchem, wyżey ie ceniąc nad życie i maiątki nasze oświadczamy się [...]“, Akt Konfederacji Generalney wolney W. X. Litt., Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. Senieji aktai, b. 5812, l. 31. Dokumento faksimilės publikacija: Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2003, p. 81.

- Bumblauskas Alfredas, Dar kartą apie Lietuvos ir Lenkijos užmarštis, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2012, t. 30, p. 41–67.
- Bumblauskas Alfredas, Gegužės 3-iosios Konstitucija: Lietuvos ir Lenkijos užmarštys, in: *1791 m. gegužės 3 dienos konstitucijos ir trečiųjų Lietuvos ir Lenkijos valstybių įstojimo į Europos Sąjungą metinių iškilmingo minėjimo ir konferencijos medžiaga*, sudarė S. Pagirienė, Vilnius, 2007, p. 79–99.
- Bumblauskas Alfredas, Konstytucja 3 Maja a amnezja historyczna Litwy i Polski, in: *Pamięć chwili, która nas samym sobie wróciła... Wykłady trzeciomajowe w Trybunale Konstytucyjnym*, red. Andrzej Rzepliński, Krzysztof Budziło, Adam Jankiewicz, Warszawa: Trybunał Konstytucyjny, 2016, p. 91–102.
- Burrows Simon, The Cosmopolitan Press, in: *Press, politics and the public sphere in Europe and North America, 1760–1820*, ed. by Hannah Barker, Simon Burrows, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p. 23–45.
- Čepaitienė Rasa, Gegužės 3-iosios konstitucija Lietuvių istorinėje atmintyje, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 1: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių*, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 76–96.
- Historia prasy polskiej. Prasa Polska w latach 1661–1864*, pod redakcją Jerzego Łojki, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976.
- Jakubėnas Regina, Początki i sytuacja prasy w Europie i w Rzeczypospolitej obojga narodów, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, t. 20: *Senosios raštijos profiliai*, 2005, p. 159–202.
- Jakubėnas Regina, *Prasa Wielkiego Księstwa Litewskiego w II połowie XVIII wieku*, Kraków: Collegium Columbinum, 2005.
- Kamuntavičius Rūstis, Lietuva Prancūzijos ir Šveicarijos periodikoje 1763–1773 m. („La Gazette de France“ ir „Nouvelles des Divers Endroits“), in: *Lituanistica*, 2006, t. 67, Nr. 3, p. 1–12.
- Krauze Hanna, Polska inspiracja prasowa w Holandii w latach 1791–1794, in: *Rocznik Historii Czołapiśmiennictwa Polskiego*, 1962, t. I, p. 49–69.
- Łojek Jerzy, Don Kichot XVIII-wiecznej prasy polskiej (Stefan Łuskina), in: *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 1991, t. 30 (3–4), p. 17–25.
- Łojek Jerzy, Gazety międzynarodowe w języku francuskim w XVIII wieku, in: *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 1979, t. 18 (4), p. 17–25.
- Łojek Jerzy, *Polska inspiracja prasowa w Holandii i Niemczech w czasach Stanisława Augusta*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969.
- Łojek Jerzy, Wydawcy i redaktorzy „Gazette de Varsovie“ (1791–1793), in: *Rocznik Historii Czołapiśmiennictwa Polskiego*, 1969, t. VIII/4, p. 453–476.
- Lossowska-Zaporowska Irena, „Korespondent Wlarszawski“ w latach 1792–1796, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969.
- Meer Jan IJ, van der, *Literary Activities and Attitudes in the Stanisławian Age in Poland (1764–1795). A Social System?*, Amsterdam–New York: Rodopi, 2002.
- Ragauskas Aivas, Laikraščiai keliauja į Kurtuvėnus. Provincijos dvaro komunikacijos ypatybės XVIII a. antroje pusėje, in: *Kurtuva*, 2006, t. 8, p. 21–33.
- Ragauskas Aivas, Metropolio ir provincijos komunikacijos ypatybės: Karšuva ir Kurtuvėnai XVIII a. antroje pusėje, in: *Lietuvos lokalinių tyrimų padėtis*, sudarytojai Aivas Ragauskas, Vladas Senkus, Žydrūnas Mačiukas, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006, p. 171–176.
- Šapoka Adolfas, *Raštai*, t. 2: *Lietuva reformų seimo metų. Iki 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos*, parengė Robertas Jurgaitis, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008.
- Šmigelskytė-Stukienė Ramunė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2003.
- Šmigelskytė-Stukienė Ramunė, Nuo kario iki valstybės tarnautojo: bajorų karjeros valstybės institucijose. Augustino Midletono atvejis, in: Darius Baronas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Gitana Zujienė, Adam Stankevič, Jūratė Kiaupienė, Gintautas Sliesoriūnas, *Valdžia, luomas, individas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. XIII–XVIII a. istorijos slinkty. Kolektyvinė monografija*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022, p. 304–327.
- Šmigelskytė Ramunė, Tado Kosciuškos vertinimas Targovicos konfederacijos laikotarpio periodinėje spaudoje, in: *Lietuvos istorijos metraštis*. 1996 metai, Vilnius, 1997, p. 111–119.

- Ugniewski Piotr, *Między absolutyzmem a jakobinizmem. „Gazeta Lejdejska“ o Francji i Polsce 1788–1794*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 1998.
- Zajac Paweł, Giovanni Andrea Archetti i Stanisław August Poniatowski. Obraz króla i wzajemnych relacji w depeszach nuncjusza do sekretariatu stanu Stolicy Apostolskiej z lat 1776–1784, in: *Kwartalnik Historyczny*, 2016, R. CXXIII/2, p. 279–311.
- Zajac Paweł, Tomasz Antici, rewolucja i cierpienia Kościoła w korespondencji kardynała Franciszka Herzana z lat 1798–1799, in: *Od Kijowa do Rzymu. Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej ze Stolicą Apostolską i Ukrainą*, red. Mariusz R. Drozdowski, Wojciech Walczak, Katarzyna Wiszowata-Walczak, Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2012, p. 807–834.
- Zahorski Andrzej, „Moniteur“ lat 1789–1795 o sprawach polskich, in: *Przegląd Historyczny*, 1966, t. LVII/1, p. 70–94.
- Žašnaitė Jurga, Švietėjiška savivoka XVIII a. Lietuvos ir Lenkijos periodikoje, in: *Metai*, 2009, Nr. 4, p. 121–126.
- Žašnaitė-Gedminienė Jurgita, XVIII amžiaus antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės universalieji laikmačiai: Vilniaus ir Gardino kalendoriai, in: *Literatūra*, 2010, t. 52 (1), p. 7–19.

RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ – humanitarinių mokslų daktarė, istorikė, Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų generalinio direktoriaus pavaduotoja, Lietuvos istorijos instituto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja. Tyrinėja Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybingumo raidą XVIII a., Apšvietos epochos idėjų recepciją Lietuvoje, didikų giminių istoriją.

Elektroninis paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

ORCID 0000-0002-3361-4151

THE LAW OF MUTUAL ASSURANCE BETWEEN THE TWO NATIONS IN MASS COMMUNICATION IN 1791

RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lithuanian Institute of History

The article analyses the repercussions of the state relations between the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania in reforming the Commonwealth of Both Nations in mass communication in the period following the adoption of the Constitution of 3 May 1791. Mass communication is understood as messages addressed to a large, anonymous, and diverse audience, transmitted through communication media and channels. At the end of the eighteenth century, the periodical press acted as such means and channels. The research aims to determine to what extent and how the press of the Commonwealth of Both Nations at that time covered the Grand Duchy of Lithuania's relations with the Kingdom of Poland and how much, if at all, was known to the users of the Western European means of communication, included in this analysis, about the 20 October 1791 document of the Mutual Assurance of the Two Nations.

The newspapers chosen for the study were *Gazeta Warszawska* and *Gazeta Narodowa i Obca*, which were the newspapers with the highest circulation in the Commonwealth of Both Nations during the period under this analysis, and *Gazette de Varsovie*, a French-language newspaper. The Western European Press was analyzed for information published in the French, Dutch, and Italian Press. The analysis covered reports published in the Paris-based *Gazette de France*, the Amsterdam-based periodical *Gazette d'Amsterdam*, and the Italian-language *Gazzetta di Bologna*, published in Bologna.

The research shows that in 1791, the changes in the internal structure of the Commonwealth of Both Nations, the relations between Lithuania and Poland, and the directions of their further development were widely presented in mass communication. The press, both in the Commonwealth of Both Nations and abroad, consistently published information on bills debated in the *Sejm*, including the bills relating to the centralization of the state and the reorganization of Lithuanian and Polish institutions. All the newspapers that were analyzed published information about the act of Mutual Assurance of the Two Nations, adopted on 20 October 1791. In the press of the Commonwealth of Both Nations, this information was published three to five days after the adoption of the document, while the foreign readers received it a month later, at the end of November of 1791.

Newspapers published in Paris, Amsterdam, and Bologna not only informed the readers of the structure of the government of the Commonwealth of Both Nations until the adoption of the Constitution of 3 May 1791 but also of the rights of

the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania within the confederal state. In this respect, the most comprehensive information was published in the mass media of the Republic of the Seven United Provinces of the Netherlands. The *Gazette d'Amsterdam* in 1791 not only informed its readers of the laws being passed but also explained that the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania were two confederal states until the adoption of the Constitution of 3 May 1791 and that the adoption of the Constitution marked the beginning of the process of centralization of the state into a 'single and unique state'. The *Gazette d'Amsterdam* expressed its moral support for the unification of the two countries.

Keywords: The Constitution of 3 May 1791, the Mutual Assurance of the Two Nations, periodical press, public communication, 18th century.